

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-03>
УДК 077:[351.85+316.654]:719:725.94(477)"2014/2023"

Юлія Кісельова

кандидатка історичних наук, доцентка

Харківський національний університету імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: yu.a.kiselyova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2571-8436>

МОНУМЕНТАЛЬНІ МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАКТИКИ МЕДІЙНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Війна спричиняє потужну хвилю переосмислення символічного значення меморіальної спадщини та колективної пам'яті. Важливу роль у реалізації цих процесів сьогодні відіграють саме засоби масової інформації, які формують певні фокуси уваги, вибираючи події та їх акторів, та беруть участь у конструюванні значення подій, пов'язаних з переосмисленням меморіальної спадщини. Стаття присвячена дослідженню репрезентації у ЗМІ практик взаємодії з монументальними місцями пам'яті після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну. На думку авторки, аналіз інформаційного резонансу навколо практик збереження та руйнування монументів, з одного боку, дозволить визначити типові риси нової версії колективної пам'яті, що формується під час війни, а з другого, дасть можливість окреслити засоби та зміст символічного переосмислення меморіальної спадщини. Об'єктом аналізу цього дослідження є новинні повідомлення в українських інтернет-ЗМІ, що висвітлюють події збереження та руйнації монументальної скульптури

Як цитувати: Кісельова, Ю. Монументальні місця пам'яті в умовах війни: практики медійної репрезентації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 62, 2022, с. 86-112. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-03>.

How to cite: Kiselyova, Yu. Monumental Sites of Memory in Wartime: Practices of Media Representation. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 62, 2022, pp. 86-112. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-03>. (In Ukrainian)

в найбільших містах України, особливо в Харкові, розташування якого на лінії фронту робить ці практики особливо значущими. Аналіз повідомлень ЗМІ передбачав виявлення тематичного спектру новинних публікацій, розгляд архітекtonіки новинних повідомлень, риторичних прийомів і тих метафор, які використовували автори публікацій та автори прямої мови, а також дослідження візуальних образів на фотографіях, що ілюструють такі публікації. У висновках авторка зазначає, що саме внаслідок медійного висвітлення практик взаємодії з пам'ятниками (як збереження, так і пошкодження) відбувається перекодування семантичного значення монументів та асоціювання меморіальної спадщини саме з національною ідентичністю. При цьому самі практики взаємодії набувають ознак героїчної боротьби громадян за свободу своєї країни.

Ключові слова: **колективна пам'ять, меморіальна спадщина, інформаційний резонанс, російсько-українська війна, монументальні місця пам'яті.**

Руйнування української культурної спадщини у процесі повномасштабного вторгнення російських військ в Україну породжує нову систему координат для її оцінки та сприйняття. Війна спричинила потужну хвилю переосмислення символічного значення спадщини та формує нову версію колективної пам'яті. На прикладі монументальних місць пам'яті можна побачити, як кристалізуються ці процеси.

Саме монументальні пам'ятки опинилися після 24 лютого 2022 р. в центрі нових соціальних і культурних практик. Проте треба зазначити, що ці новації розвивалися в контексті вже наявних традицій споживання пам'яті, з притаманними їм смислами та емоціями (Yekelchuk 2008, 25). Потужним засобом популяризації нових меморіальних практик стали засоби масової інформації, які забезпечують засвоєння нових значень меморіальної культури «індивідуальною свідомістю». На думку Карла Дойча, це відбувається за допомогою наявної структури соціальної комунікації, що складається з патернів каналів комунікації і патернів потоку інформації (Deutsch 1966, 165).

Особливості медійної репрезентації пам'яті про війну вже стали предметом спеціального аналізу (Копук 2019), як і проблеми висвітлення у ЗМІ меморіальних ініціатив зі встановлення пам'ятників (Kiselyova 2020). Метою цього дослідження є аналіз особливостей репрезентації

в ЗМІ тих практик, які спостерігаються після повномасштабного вторгнення російських військ, а також дослідження тих символічних значень, які цим практикам приписуються. Треба звернути увагу на те, що ЗМІ, з одного боку, фіксують зміни, повідомляючи про події, спричинені зрушеннями в переоцінці меморіальної спадщини. З другого боку, добираючи інформацію, гідну публічної уваги, надаючи слово певним акторам подій та використовуючи риторичні прийоми і візуальні образи, вони беруть участь у визначенні сутнісних складників нової версії колективної пам'яті. При цьому медіа, транслюючи інформацію, все ж таки забезпечують упізнаваність і спадкоємність пам'яті та орієнтуються на інтереси аудиторії.

Об'єктом цього дослідження є новинні публікації в українських інтернет-ЗМІ щодо збереження та руйнування монументальної скульптури в найбільших містах України після 24 лютого 2022 р. Особливу увагу приділено висвітленню подій, пов'язаних з пам'ятниками Харкова, який перебуває під постійними ракетними обстрілами, що надає символічного значення таким подіям.

Методика аналізу повідомлень ЗМІ передбачає кілька процедур. По-перше, виявлення тематичного спектру новинних повідомлень, які відображають у певний спосіб репертуар подій, пов'язаних із пам'ятниками. По-друге, аналіз архітектоніки сюжетів повідомлень, виявлення авторів прямої мови та її змісту, аналіз використаних у текстах риторичних прийомів та метафор. Особливої уваги також заслуговують фотографії, які супроводжують публікації, що є важливим візуальним інструментом для передачі розуміння сутності подій та їх головних діячів. Важливим є також порівняння повідомлень медійних інтернет-видань, які представляють інтереси різних політичних і громадських сил, що дозволяє говорити про наявність інтерпретацій, які конкурують між собою.

Тематичний спектр публікацій, присвячених меморіальним практикам під час війни, не тільки відображає перелік основних подій, але й фіксує певні фокуси уваги, що конструюють значення цих подій. Усвідомлення важливості тих чи тих практик взаємодії з пам'ятниками безпосередньо залежить від кількості й різноманітності публікацій, які їм присвячені.

Закономірно, що війна кардинально змінила характер меморіальних ініціатив. Ідеться про те, що тепер увага переключена зі створення на збереження місць пам'яті. Водночас саме Харків став винятком з цього правила. Інерція «буму пам'яті» в його монументальному форматі, типовому для Харкова протягом останніх п'ятнадцяти років (Kiselyova 2021), спричинила появу в місцевих газетах повідомлень про ініціативи мера Харкова Ігоря Терехова встановити скульптуру авторства Мікеланджело Пістолетто, що символізує мир та відродження (Dukhman 2022), та пам'ятний знак комунальникам (Hololobova 2022). Цікаво, що обидві меморіальні ініціативи функціонували як складники програми соціальної стабілізації під час війни. Перша стала частиною дискурсу про «майбутні блискучі перспективи відбудови» Харкова, а друга акумулювала вдячність міського населення комунальникам, які волею долі опинилися на передовій захисту міста від колапсу та гуманітарної катастрофи. Отже, ці приклади свідчать про орієнтацію меморіального дискурсу в цілому на розв'язання завдань сьогодення та майбутнього.

І все ж слід зауважити, що публікації про ініціативи встановлення нових монументів є винятком. Більшість повідомлень присвячена проблемам збереження пам'ятників та їх руйнації. Ці дві на перший погляд протилежні практики утворюють рамку для переоцінки меморіальної спадщини, а новинні повідомлення, що їм присвячені, фактично артикулюють питання про те, яка пам'ять набуває особливого значення в умовах війни, а якої треба позбутися.

Поряд з публікаціями, присвяченими збереженню пам'ятників в окремих містах, у ЗМІ помітна частка публікацій, у яких порівнюються меморіальні практики такого характеру в найбільших містах України у порівняльній перспективі: як правило, Києві, Харкові, Одесі та Львові (Baturin, Koval'chuk 2022). Отже, цей рух за збереження меморіальної спадщини репрезентується як загальний, який об'єднує громади різних регіонів України перед спільною загрозою.

Низка публікацій присвячена фактам руйнації пам'ятників внаслідок воєнних дій (Barsukova, 2022). У таких публікаціях сам факт знищення спадщини розцінюється як доказ скоєння воєнних

злочинів (Na Kharkivschyni zrujnovani 2022), ведення війни з метою знищення населення та культури України, зокрема, наголошується, що під ворожими атаками опиняються не тільки воєнні об'єкти, але й інфраструктура міст та культурні пам'ятки (Baturin, Koval'chuk 2022).

На цьому тлі особливого значення набувають публікації, які присвячені випадкам, коли пам'ятники дивом уцілили після обстрілів. Наприклад, пам'ятник Сквороді після обстрілу педагогічного університету (Skovoroda vtsiliv 2022). Добре впізнаваною завдяки і ЗМІ, і соціальним медіа стала фотографія вцілілої статуї Григорія Сквороди посеред вщент зруйнованого Національного музею в селі Сквородинівка (Mariienko 2022). Ці публікації — приклад повідомлень, що одночасно сповіщають про втрати та свідчать про незламність: «Зруйнувати залізобетонну будівлю ракета може, а ось символ українського духу — аж ніяк» (Skovoroda vtsiliv 2022). Унаслідок встановлення нових відносин між подіями відбувається приписування пам'ятникам додаткових семантичних значень.

Серед тематичного спектру найбільша група публікацій присвячена практикам демонтажу, пошкодження та знесення пам'ятників радянським і російським культурним, політичним і військовим діячам. З одного боку, це відображає масовий характер випадків пошкодження та заходів з демонтажу пам'ятників (особливо в містах Західної України). З другого боку, висвітлення цих практик набуло особливої важливості в ході «війни пам'ятників», яка зумовлена меморіальною політикою окупаційної влади на захоплених українських територіях, спрямованої на повернення радянських монументів. Серед публікацій також наявні загальні огляди практик знищення та пошкодження пам'ятників у різних містах, що зображували ці ініціативи як масові рухи (Kohutysh 2022). Свого часу такі публікації зробили внесок у ствердження та поширення метафори «ленінопад». Сьогодні за цією аналогією за допомогою ЗМІ впроваджується та поширюється метафора «пушкінопад» (Holubieva 2022).

Отже, одночасно з виявленням тематичного спектру публікацій важливо проаналізувати архітектуру повідомлень та риторичні

прийоми, які й визначають зміст символічного переосмислення меморіальної спадщини. Передусім усе чіткішим стає усвідомлення її важливості як основи національної ідентичності. Цікаво, що раніше меморіальні ініціативи, пов'язані з монументальною скульптурою в різних містах України, були орієнтовані більшою мірою на створення регіональних версій пам'яті (Kiselyova *Monumental'na komemoratsiia* 2022, 382) та функціонували як ціннісно-емоційний засіб підтримки «артикульованої регіональної ідентичності» (Andruschenko 2019, 94). В умовах війни меморіальні ініціативи набули яскраво вираженого завдання артикуляції саме національної ідентичності.

На думку Карла Дойча, національна свідомість є поєднанням вторинних символів національності з первинними одиницями інформації, що рухається каналами комунікації та через свідомість людини (Deutsch 1966, 172). При цьому інформація представляє собою відносини між подіями (Deutsch 1966, 93). Наприклад, унаслідок медійного висвітлення практик збереження пам'ятники набували нового символічного значення. Прикладом може служити пам'ятник Незалежності України в Харкові у формі давньогрецької богині Ніки, символізм якого не завжди був зрозумілий, про що свідчить встановлення в 2015 р. в руці Ніки стяга України. Збереження пам'ятника протягом війни артикулює національний характер монумента.

В умовах війни поставити знак рівності між спадщиною та національною ідентичністю дозволила загроза знищення останньої. До сьогоднішнього дня загроза ідентичності розглядалася радше як вплив ворожої пропаганди на свідомість та не мала свого матеріалізованого об'єкта. В умовах військового конфлікту реальне знищення пам'яток дозволило, з одного боку, унаочнити, зматеріалізувати цю загрозу ідентичності, а, з другого боку, надати певним практикам взаємодії з меморіальною спадщиною значення практик її захисту.

При цьому ототожнення спадщини з національною ідентичністю стало важливою змістовною частиною прямої мови спікерів новинних повідомлень. Наприклад, за словами міністра культури О. Ткаченка,

«наша ідентичність, власне і... представлена об'єктами культурної спадщини» (Haievs'ka, Nnatiuk 2022), а за словами А. Салюка, голови Львівської обласної організації УТОПІК, «війна росії проти України — це війна за ідентичність, частиною якої є культурна спадщина» (Pavlyshyn 2022). У цьому контексті окремі пам'ятники набувають значення «символів України» (Musaieva 2022; U Kharkovi vid rosijs'kykh), іноді цей зв'язок підсилювався за допомогою метафоричних засобів, які порівнювали монументи з «частинками культурного ДНК українця» (Strakh ne na chasi), «символами опору» та боротьби за національну ідентичність — «Українському Харкову бути!» (U Kharkovi vyhadaly, iak vriatuvaty 2022).

Цікаво, що збереження меморіальної спадщини розглядається в новинних повідомленнях як діяльність із «захисту країни», а охорона культурної спадщини вважається «питанням національної безпеки держави» (Pavlyshyn 2022). У публікаціях використовуються метафори «оборони» пам'ятників (U Zaporizhzhii vid vorozhykh 2022), «культурного фронту», на якому доводиться «воювати» за своє минуле (Zakhystyту pam'iatky 2022; Krechetova 2022). При цьому підкреслюється, що діяльність зі збереження меморіальної спадщини розпочалася відразу після того як «люди оговталися від стресу», що вона відбувалася під час обстрілів, в умовах загрози життю (Krechetova 2022; Strakh ne na chasi 2022) та супроводжується подоланням великих перешкод, наприклад, необхідності пішки йти до місць розташування пам'ятників (Lipych 2022). Це своєю чергою дозволяло авторам новинних повідомлень та спікерам прямої мови робити висновки щодо єдності українців у захисті країни (Yak zakhyschaiut' pam'iatnyku vid vijny 2022), підкреслювати культурну перевагу українців над ворогами: «українці — не просто люди, а нація супергероїв» (Strakh ne na chasi 2022), бо вони не тільки думають про свою безпеку та безпеку своєї родини, але і намагаються зберегти історію своєї країни (Baturin, Koval'chuk 2022). Отже, ці сюжети конструювали героїчний вимір збереження спадщини та підкреслювали гуманістичні й культурні мотиви діяльності учасників подій, які протиставлялися в повідомленнях «варварським» діям нападників та окупантів (Koval' 2022). Ці смисли формували як автори новинних повідомлень,

так і спікери прямої мови: «захистити, зберегти в цих жахливих умовах пам'ятники, показати світу, що ми відрізняємося від цих (руських) варварів, ми шануємо історію й дбаємо про своє минуле» (Strakh ne na chasi 2022).

Символічний вимір нових меморіальних практик окреслюється і за допомогою визначення акторів подій. Переважна більшість повідомлень представляє практики збереження пам'ятників як низові ініціативи. Зокрема, ініціатором укриття пам'ятника Т. Шевченку в Харкові став письменник С. Жадан (*U Kharkovi vyhadaly, iak vriatuvaty* 2022), при цьому він діяв на прохання громадсько активних харків'ян, які стали учасниками заходу (*V Khar'kove ukrepliaiu pamiatnyk* 2022). Примітно, що зберігається відмінність між інтерпретаціями меморіальних подій на сторінках харківських опозиційних міській владі ЗМІ та провладних медіа. Зокрема, останні були схильні представляти ініціативу збереження пам'ятників лише як справу комунальних служб під керівництвом мера міста (*Hololobova* 2022, *Dukhman* 2022), при цьому участь «небайдужих харків'ян» представлялася як підтримка ініціатив міської влади, про що свідчать слова харківського мера Ігоря Терехова: «Мене дуже тішить те, що коли я дав клич, окрім наших комунальних служб, підключилися прості люди, харків'яни» (*Musaieva* 2022). На тлі вагомого внеску у збереження меморіальної спадщини органів місцевого самоврядування та мера міста, треба зазначити, що ЗМІ, опозиційним міській владі, вдалося представити ці практики не тільки як спільну роботу різних акторів пам'яті, але й зазначити важливість громадської ініціативи в цьому процесі, надати слово учасникам подій: громадським активістам, волонтерам, представникам комунальних служб та підприємцям, які спонсорували заходи зі збереження монументів (*U Kharkovi ukripliaiu pamiatnyk Shevchenku*). У такий спосіб повідомлення, що висвітлюють практики збереження пам'ятників у інших містах відрізнялися орієнтацією на експертів, які часто були ініціаторами та реалізаторами заходів зі збереження монументальної спадщини (*Zakhystyту pam'iatky* 2022). Такими експертами виступали архітектори, керівники Департаменту охорони культурної спадщини (*Ro vs'omu*

Києву пам'ятнику 2022; Uberehty unikal'ni vitrazhi 2022), представники культурних та музейних установ (U Dnipro kam'ianykh bab; U Zaporizhzhii vid vorozhykh 2022) та пам'яткоохоронних організацій (Koval' 2022). Про перенесення уваги свідчить і зазначення ролі експертів у назвах новинних повідомлень (Pam'iatnyk Shevchenku v tsentri Kyieva). Впливали на формування агентності різних акторів процесу збереження меморіальної спадщини і публікації в жанрі інтерв'ю, найчастіше це були інтерв'ю з архітекторами (Strakh ne na chasi 2022; Pavlyshyn 2022; Neborak, Pavlov 2022). У самих публікаціях спеціалісти ставали спікерами новинних повідомлень, визначаючи значення діяльності зі збереження пам'ятників, пояснюючи технічні особливості пам'яткоохоронних процесів, а також представляючи ініціативи з укріплення пам'ятників як суспільну ініціативу, підкреслюючи роль волонтерів та представників бізнесу, а також допомогу західних фахівців.

Водночас публікації, які присвячені висвітленню подій демонтажу, пошкодження та зруйнування пам'ятників, також зазнали істотних змістовних та структурних змін. Якщо раніше такі публікації (переважно ті, що повідомляли про неофіційні ініціативи пошкодження пам'ятників) являли собою стислі замітки про такі факти, то сьогодні, наприклад, автори цих публікацій також послуговуються військовою риторикою, наприклад: «Знесення пам'ятника — це символічна перемога» (Holubieva 2022). Тексти таких повідомлень містять історичні довідки, завдання яких пояснити, чому той чи той пам'ятник вартий руйнації чи демонтажу, та згадують попередню історію пошкодження монумента (U Kharkovi znesly pam'iatnyk 2022). Одночасно процес висвітлення цих подій супроводжується намаганням представити їх як низові, надаючи слово ініціаторам акцій (Zaiats' 2022). Автори повідомлень у ЗМІ намагаються представити широкий спектр думок з приводу цих практик, звертаючись до експертів (Symvol «syly rosijs'koi zbroi» 2022; Adamovych 2022; "Pushkinopad" v ukrains'kykh mistakh 2022) і надаючи слово представникам місцевої та центральної влади (Terekhov khoche provesty 2022; Haievs'ka, Hnatiuk 2022). Отже, висвітлення у ЗМІ різних за суттю меморіальних ініціатив набуває схожих характеристик,

розвиваючись у єдиному дискурсивному полі. Це дозволяє за допомогою єдиної мови організовувати комунікацію навколо таких практик. У цьому контексті цікаво, що міністр культури України О. Ткаченко схарактеризував практики самовільного вирішення долі пам'ятників фразою «ми ж не варвари» (Haievs'ka, Hnatiuk 2022), хоча раніше щодо таких дій частіше використовували поняття «вандалізм». Обране спікером означення в сучасному контексті не так пов'язано з негативною конотацією поняття «варварство», як відсилає до уявлень про культурне та гідне ставлення українців до спадщини, на відміну від ставлення окупантів. Одночасно замість понять «вандалізм», «пошкодження», «руйнування» з'являється поняття «антиколоніальні практики» (U Kharkovi demontuvaly pam'iatnyk 2022), яке, з одного боку, легітимізує ці практики, а, з другого, вимагає певного експертного контролю над ними.

У зв'язку з цим важливим стало питання про механізми оцінки значення пам'ятників. Свідомими значущості цього були й ініціатори таких практик (Vasyl'ev 2022). Низова ініціатива процесів збереження, важливість співпраці різних акторів не надають можливості відповісти на пряму на питання щодо прийняття цих рішень. Новинні повідомлення представляють процеси збереження пам'ятників як ініціативу окремих волонтерів чи результат виконання рішень експертних рад при департаментах культури. При цьому брали до уваги саме значення пам'ятників як символів незалежності та значущість увічнених осіб як важливих діячів у розбудові української культури та державності. Іншим варіантом пояснення відбору пам'ятників у ЗМІ було посилання на діяльність міських комунальних органів, які укривали пам'ятники, що були на балансі структури, як у випадку з Харковом (Tanchuk 2022). При цьому в місті були вкриті саме пам'ятки національного змісту, що ще раз демонструє важливість співпраці у цій справі різних акторів пам'яті та неможливість представити її лише як ініціативу міської влади.

Отже, публікації ЗМІ представляли максимально широке коло учасників процесу збереження меморіальної спадщини, що формувало символічне значення практик збереження пам'ятників

як загальнонаціональної справи боротьби громадян за свободу своєї країни.

Підтримувати ці смисли допомагали візуальні образи, представлені на фотографіях, що ілюстрували новинні публікації. Цікаво, що публікації провладних видань містили фотографії, які зображували найчастіше великі плани обкладених мішками пам'ятників (Kharkiv'ianu zberihaiut' pam'iatnyku 2022) чи техніку на другому плані, за допомогою якої відбувалося укриття монументів, і якщо на фотографіях були присутні люди, то, як правило, їхні обличчя не можна було роздивитися (Dykhman 2022). На протигагу цьому опозиційні міській владі ЗМІ та видання, що публікували статті про практики збереження пам'ятників у найбільших містах України, містили фотографії, які зображували персоніфіковано учасників подій, що досягалося великими планами зйомки волонтерів у процесі роботи (U Zaporizhzhі vid vorozhykh 2022; Krasyns'kyj 2022; Servatyns'ka 2022), постановочними фотографіями ініціаторів збереження на тлі пам'ятників (Lipuch 2022). Навіть більше, з'явилася цікава практика колективної фотографії усміхнених волонтерів на тлі вже укритого пам'ятника (Stasiuk 2022; Balachuk 2022; Vasyl'ev). Таке колективне фото, що корелювало з образами «сімейної фотографії» на тлі «рідної домівки» стало важливим візуальним образом, що втілював ідеї низової ініціативи, дружної самовідданої праці, яка гуртувала людей у колектив однодумців, свідомих значущості своєї справи.

Важливим сюжетом новинних повідомлень про збереження монументальної спадщини під час війни стали відсилки до історичного досвіду. Деякі новинні публікації продовжували практику історичних довідок, уміщених після основного журналістського матеріалу, в яких повідомлялася історія створення та встановлення пам'ятників (Hritstfel'dt 2022). Водночас з'явилися публікації, в яких історичні паралелі мали важливе змістовне значення. З одного боку, історичні сюжети допомагали відповісти на питання, які пам'ятники потребують захисту і чому. Наприклад, у статті «Дюк, Данте та Святий Володимир. Як українці захищають свої пам'ятники від війни» історична сюжетна лінія стала центральною. При цьому автори статті не тільки пояснювали історичне значення увічнених осіб, але і згадували факти з історії

встановлення пам'ятників та ставлення до них радянської влади (Baturin, Koval'chuk 2022).

З другого боку, символічного значення в повідомленнях ЗМІ набули практики порівняння сучасної війни з Другою світовою. Цікаво, що найактивніше вдавалися до цих зіставлень автори публікацій, присвячених висвітленню процесу збереження харківського пам'ятника Т. Шевченку. Окремі публікації в підзаголовках (U Kharkovi vyhadaly, iak vriatuvaty 2022) і навіть заголовках містили згадки про Другу світову, наприклад, «Пережив Другу світову та знову під загрозою: у Харкові пам'ятник Шевченку рятують від окупантів» (Lipuch 2022). У самих новинних повідомленнях історичні паралелі озвучували спікери прямої мови. В одній з публікацій історичні відсилки до досвіду Другої світової війни стали змістом прямої мови кількох спікерів та містилися в історичній довідці наприкінці матеріалу (U Kharkovi ukripliuut' pam'iatnyk 2022). Отже, посилання на історичний досвід використано як аргумент на користь ведення «справжньої» війни (а не «спецоперації») проти народу України. Важливо було також, що цю війну розпочала держава, стрижнем національної пам'яті якої була перемога в Другій світовій війні. У такий спосіб відбувалося перекодування значення подій минулого. Нагадаємо, що спроби назвати АТО «Великою Вітчизняною війною» зробив вперше Петро Порошенко у 2014 р. На його думку, «Вітчизняна вона тому, що на захист Батьківщини піднялися всі, від малого до старого. Боротьба за перемогу стала всенародним рухом, справою всіх і кожного» (Poroshenko: Tsia vijna uvijde 2014). В 2022 р. в межах святкування пам'ятних дат 8 і 9 травня Український інститут національної пам'яті запропонував слоган «Перемогли нацизм — переможемо і рашизм!» (UINP aktsentuiе na kliuchovykh 2022). Отже, вивчення процесів конструювання паралелей та перевизначення розуміння Другої світової війни може стати темою окремого дослідження. Ми би хотіли зауважити, що саме дискурс збереження пам'ятників, що формується та поширюється за допомогою ЗМІ, завдяки його оптимістичній, спрямованій у майбутнє перспективі, низовій ініціативі та об'єднавчому характеру практик збереження стає

сьогодні плідним ґрунтом для перекодування пам'яті й про Другу світову війну.

Апелування до досвіду збереження пам'ятників під час російсько-німецької війни, окрім важливого ідеологічного значення, слугували також для пояснення вибору способів збереження монументів (U Dnipro kam'ianukh bab 2022). Власне, сьогодні висловлюються експертні думки, що укриття пам'ятників мішками з піском радше є неефективним способом збереження монументів (Pavlyshyn 2022, Rachkov 2022). Проте, на думку учасників та ініціаторів збереження пам'ятника Т. Шевченку в Харкові, таке рішення є свідомим наслідуванням історичної практики, яка набуває важливого символічного змісту. Як зазначив В. Чистилін: «З лютого дуже багато було у нас ідей з приводу збереження пам'ятника. У Другу світову війну так само харків'яни його зберігали. Коли німці захотіли його підірвати, то не дали. Це була дійсно народна ініціатива, це символ Харкова» (U Kharkovi ukripliuut' pam'iatnyk 2022). Це висловлювання є прикладом того, як відбувається перекодування колективної пам'яті за допомогою її артикуляції і прив'язки до нових практик збереження меморіальної спадщини.

Водночас це спричинило не тільки питання технічної доцільності певних практик збереження монументальної спадщини, а й естетичні. Зовнішній вигляд укритих пам'ятників став предметом мемів (Strakh ne na chasi 2022). При цьому висвітлення ініціатив з покращення візуального сприйняття захищених пам'яток у міському середовищі стало предметом різноманітних за жанром медійних публікацій (Pam'iatnyk Shevchenku v tsentri Kyieva 2022). Ці укриття стали візуальними образами, які свідчили про рівень культурних та естетичних потреб жителів країни.

При цьому саме образ укритих мішками з піском пам'ятників перетворився на важливий символ свободи, героїзму та нескореності української нації. Закріплення цих значень, з одного боку, досягалося за допомогою комбінування різних інформаційних елементів у новинних повідомленнях. Як приклад, можна навести використання образу укритого пам'ятника Т. Шевченку для повідомлення про концерт

співака С. Вакарчука в Харкові. На фотографії зображено С. Вакарчука та С. Жадана на тлі монумента, що уособлював опір харків'ян (Sviatoslav Vakarchuk pryvez 2022). Культурні діячі в такому випадку легітимізували важливість цього образу та одночасно отримували у відповідь важливий символічний капітал, підкреслюючи свою причетність до цієї ініціативи. З другого боку, набуття пам'ятниками нових символічних значень відбувалося і шляхом розширення каналів комунікації. Власне образ укритих пам'ятників став одним із потужних образів війни для репрезентації подій у закордонних ЗМІ (наприклад, Sidacz 2022). Про впливовість цього образу свідчить мистецька ініціатива з обкладення мішками пам'ятника Т. Шевченку у Празі. У публікації повідомлялося, що «монумент “вкрили” подібно до того, як від обстрілів захищають культурні пам'ятки у Києві, Львові, Одесі та інших містах» (Barsukova 2022). Ця символічна акція була спрямована на привернення уваги до проблеми знищення російською армією української культурної спадщини. Як було зазначено, «Пам'ятник Тарасу Шевченку в Празі отримав ще одну важливу роль — нагадувати перехожим чеської столиці, що триває безжальна війна Росії проти України» (Barsukova 2022). Отже, навіть практика укриття пам'ятників дозволяє перекодувати семантичне значення монументів, що своєю чергою розширює поле прагматичного використання пам'ятників як символів.

Підбиваючи підсумок, важливо зазначити, що аналіз матеріалів ЗМІ, присвячених практикам взаємодії з пам'ятниками під час війни, дозволяє зробити висновки щодо особливостей сучасного переосмислення меморіальної спадщини в Україні. Сьогодні ці процеси мають не тільки ідейний, але й суто практичний виміри. З одного боку, війна загострює питання визначення «свого» і «чужого», але, з другого боку, ситуація дозволяє набутти неабиякої ваги саме практикам взаємодії з пам'ятниками як у форматі їх пошкодження, так і збереження. Саме на практичному рівні відбувається взаємодія різних акторів пам'яті, поєднання їх ресурсів, волі, а також візії значення певних монументів у контексті меморіального ландшафту. При цьому засоби масової інформації

стають важливим інструментом формування символічного значення практик взаємодії з пам'ятниками та перекодування семантичного значення монументів. Медіа, поширюючи інтерпретації учасників меморіальних заходів, пропонуючи фокуси уваги, висвітлюючи різні точки зору та використовуючи стандарти медійної мови воєнного часу, формують дискурсивне поле, насичене символічними значеннями, в якому і відбувається розмова про переосмислення пам'яті. Результатом процесу передавання інформації та встановлення певних відносин між подіями відбувається наділення пам'ятників національними символічними змістами, що приписуються до первинних значень місць пам'яті. По-перше, відбувається асоціювання меморіальної спадщини саме з національною ідентичністю та актуалізація монументів національного характеру. По-друге, висвітлення у ЗМІ практик захисту пам'ятників дають можливість представити ці практики як героїчну боротьбу в тилу за свободу країни, підкреслити єдність учасників меморіальних практик, громадян України, свідомих важливості збереження своєї історії. Водночас інформаційний резонанс навколо руйнування та пошкодження пам'ятників також набуває нових рис. Новинні повідомлення, з одного боку, зображують ці процеси як низові ініціативи, з другого боку, надаючи слово різним агентам пам'яті, медіа не тільки виконують інформаційну функцію, але й беруть участь у репрезентації меморіальних ініціатив як перетину діяльності різних акторів пам'яті, що є важливою умовою для розвитку громадянського суспільства.

Список джерел та літератури / List of sources and literature

Adamovych, N. Proty aktyvistiv, iaki znesly pam'iatnyk Pushkinu, porushyly spravu za «nepovahu do suspil'stva». Vony vvazhaiut' nepovahoiu te, scho vin dosi stoiav. *Zmina*, 21 zhovtnia, 2022, <https://zmina.info/articles/proty-aktyvistiv-yaki-znesly-pamyatnyk-pushkinu-porushyly-spravu-za-nepovagu-do-suspilstva-vony-vvazhayut-nepovagoyu-te-shho-vin-dosi-stoyav/>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Адамович, Н. Проти активістів, які знесли пам'ятник Пушкіну, порушили справу за "неповагу до суспільства". Вони вважають неповагою те, що він досі стояв. *Zmina*, 21 жовтня, 2022, <https://zmina.info/articles/proty-aktyvistiv-yaki-znesly-pamyatnyk-pushkinu-porushyly-spravu-za-nerovagu-do-suspilstva-vony-vvazhayut-nerovagoyu-te-shho-vin-dosi-stoyav/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Andruschenko, T. V. Rehional'na identychnist': zmist, typu ta osoblyvosti formuvannia. *Politykus [Politicus]*, вип. 4, 2019, s. 93-97. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-4-93-97>. (In Ukrainian)

Андрущенко, Т. В. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування. *Політикус*, вип. 4, 2019, с. 93-97. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-4-93-97>.

Balachuk, I. Kyiv riatuie vid okupantiv pam'iatky kul'turnoi spadschyny. *Ukrains'ka Pravda*, 24 bereznia 2022, <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/24/7334191/>. Дата перегляду: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Балачук, І. Київ рятує від окупантів пам'ятки культурної спадщини. *Українська Правда*, 24 березня 2022, <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/24/7334191/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Barsukova, O. U Chekhii pam'iatnyk Shevchenku "zakhystyly" mishkamy z zrazkom ukrains'kykh monumentiv. *Ukrains'ka pravda*, 30 travnia 2022, <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/30/248875/>. Дата перегляду: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Барсукова, О. У Чехії пам'ятник Шевченку "захистили" мішками з піском за зразком українських монументів. *Українська правда*, 30 травня 2022, <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/30/248875/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Barsukova, O. V Ukraini vid viny najbil'she postrazhdaly khramy ta komunistychni pam'iatnyky — Tkachenko. *Ukrains'ka pravda*, 10 kvitnia, 2022, <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/04/10/248185/>. Дата перегляду: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Барсукова, О. В Україні від війни найбільше постраждали храми та комуністичні пам'ятники — Ткаченко. *Українська правда*, 10 квітня, 2022, <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/04/10/248185/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Baturin, O. Koval'chuk, H. Diuk, Dante ta Sviatyj Volodymyr. Yak ukraintsi zakhyschajut' svoi pam'iatnyky vid viny. *Fokus*, 03 kvitnia, 2022, <https://focus.ua/uk/culture/511209-kak-ukraincy-zashchishchajut-svoi-pamyatniki-ot-voynu>. Дата перегляду: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Батурін, О. Ковальчук, Г. Дюк, Данте та Святий Володимир. Як українці захищають свої пам'ятники від війни. *Фокус*, 3 квітня, 2022, <https://focus.ua/uk/culture/511209-kak-ukraincy-zashchishchajut-svoi-pamyatniki-ot-voynu>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Deutsch, K. W. *Nationalis.Ilt and Social Communication: An Inquiry into the Foundatiols of Nationality*. Cambridge, 1966.

Dykhman, A. Pamiatnyk Khar'ku obkladyvaiut meshkamy s peskom. *Status Quo*, 31 bereznia 2022, <https://www.sq.com.ua/ukr/novosti/31.03.2022/pamyatnik-xarku-obkladyvayut-meskami-s-peskom/> памятник. Дата перегляду: 10 veresnia 2022. (In Russian)

Дихман, А. Памятник Харьку обкладывают мешками с песком. *Status Quo*, 31 березня 2022, <https://www.sq.com.ua/ukr/novosti/31.03.2022/pamyatnik-xarku-obkladyvayut-meskami-s-peskom/> / памятник. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Dykhman, A. U Kharkovi vstanovliat' skulpturu Mikelandzhelo. *Status Quo*, 24 serpnia 2022, <https://www.sq.com.ua/ukr/novini/24.08.2022/u-xarkovi-vstanovlyat-skulpturu-mikelandzelo/> / установлен памятник. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Дихман, А. У Харкові встановлять скульптуру Мікеланджело. *Status Quo*, 24 серпня 2022, <https://www.sq.com.ua/ukr/novini/24.08.2022/u-xarkovi-vstanovlyat-skulpturu-mikelandzelo/> / установлен памятник. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Haiev'ska, A. Hnatiuk, I. Kharkivsychyna ie liderom za kil'kistu poshkodzhenykh vid vijny pam'iatok kul'tury — Tkachenko. *Suspil'ne Kharkiv*, 3 serpnia 2022, <https://suspilne.media/267546-harkivsina-e-liderom-za-kilkistu-poskodzenih-vid-vijni-pamatok-kulturi-tkacenko/>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Гаявська, А. Гнатюк, І. Харківщина є лідером за кількістю пошкоджених від війни пам'яток культури – Ткаченко. *Суспільне Харків*, 3 серпня 2022, <https://suspilne.media/267546-harkivsina-e-liderom-za-kilkistu-poskodzenih-vid-vijni-pamatok-kulturi-tkacenko/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Haiev'ska, A., Hnatiuk, I. U Kharkovi proponuiut' demontuvaty pam'iatnyk Pushkinu: scho hovoriat' v obldepartamenti kul'tury. *Suspil'ne novyny*. 19 serpnia 2022, <https://suspilne.media/273039-u-harkovi-proponuut-demontuvati-pamatnik-puskinu-so-govorot-v-obldepartamenti-kulturi/>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Гаявська, А., Гнатюк, І. У Харкові пропонують демонтувати пам'ятник Пушкіну: що говорять в облдепартаменті культури. *Суспільне новини*. 19 серпня 2022, <https://suspilne.media/273039-u-harkovi-proponuut-demontuvati-pamatnik-puskinu-so-govorot-v-obldepartamenti-kulturi/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Hololobova, M. Spasty ot obstrel'ov: v Khar'kove pamiatnyky oblozhyly meshkamy s peskom (foto). *Status quo*, 27 bereznia 2022, <https://www.sq.com.ua/rus/novosti/27.03.2022/spasti-ot-obstrel'ov-v-xarkove-pamyatniki-oblozili-meskami-s-peskom-foto>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Russian)

Гололобова, М. Спасти от обстрелов: в Харькове памятники обложили мешками с песком (фото). *Status quo*, 27 березня 2022, <https://www.sq.com.ua/rus/novosti/27.03.2022/spasti-ot-obstrel'ov-v-xarkove-pamyatniki-oblozili-meskami-s-peskom-foto>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Hololobova, M. V Khar'kove postaviat pamiatnyk kommunal'schyku. *Status Quo*, 6 bereznia 2022, <https://www.sq.com.ua/ukr/novosti/06.03.2022/v-xarkove-postavyat-pamyatnik-kommunalshhiku/> / установлен памятник. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Russian)

Гололобова, М. В Харькове поставят памятник коммунальщику. *Status Quo*, 6 березня 2022, <https://www.sq.com.ua/ukr/novosti/06.03.2022/v-xarkove-postavyat-pamyatnik-kommunalshhiku/> / установлен памятник. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Holubieva, A. Vijna i pam'iatnyky: v Ukraini znosiat' Pushkina, a na okupovanykh terytoriiakh povertaiut' Lenina. *BBC*, 24 chervnia 2022, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61921265>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Голубева, А. Війна і пам'ятники: в Україні зносять Пушкіна, а на окупованих територіях повертають Леніна. *BBC*, 24 червня 2022, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61921265>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Hritsfel'dt, L. Ukraintsi stvorily zakhysnu sporudu navkolo pam'yatnyka Zasnovnykam Kyueva. *Viva*, 15 kvitnia 2022, <https://viva.ua/news/15971-ukraintsi-stvorili-zahisnu-sporudu-navkolo-pamyatnika-zasnovnykam-kiyeva>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Гріцтфельдт, Л. Українці створили захисну споруду навколо пам'ятника Засновникам Києва. *Viva*, 15 квітня 2022, <https://viva.ua/news/15971-ukraintsi-stvorili-zahisnu-sporudu-navkolo-pamyatnika-zasnovnykam-kiyeva>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Kharkiv'iany zberihaiut' pam'iatnyky u misti vid rosijs'kykh obstriliv. *Kharkiv Times*, 24 bereznia 2022, <https://times.kharkiv.ua/2022/03/24/harkiv-yani-zberigayut-pam-yatniki-u-misti-vid-rosijskih-obstriliv/>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Харків'яни зберігають пам'ятники у місті від російських обстрілів. *Харків Times*, 24 березня 2022, <https://times.kharkiv.ua/2022/03/24/harkiv-yani-zberigayut-pam-yatniki-u-misti-vid-rosijskih-obstriliv/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Kiselyova, Yu. Monumental'na komemoratsiia v Kharkovi: symbolichni znachennia. V: V. Kravchenko, S. Posokhov (eds.). *Uposhukakh oblychchia mista: Praktykysamoreprezentatsii mist Ukrainy v industrial'nu ta postindustrial'nu dobu*. Kharkiv, 2021, s. 380-398. (In Ukrainian)
Кісельова, Ю. Монументальна комеморація в Харкові: символічні значення. В: В. Кравченко, С. Посохов (ред.). *У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу*. Харків. 2021. с. 380-398.

Kiselyova, Yu. A. Monumental'ni mistsia pam'iaty Kharkova: suchasni medijni praktyky reprezentatsii. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Istoriia» [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History]*, вип. 57, 2020, s. 247-280. DOI: 10.26565/2220-7929-2020-57-14. (In Ukrainian)

Кісельова, Ю. А. Монументальні місця пам'яті Харкова: сучасні медійні практики репрезентації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 57, 2020, с. 247-280. DOI: 10.26565/2220-7929-2020-57-14.

Kiselyova, Yu. Pam'iatnyky istorychnym diiacham: osnovni tendentsii komemoratsii v Kharkovi. V: V. Kravchenko, S. Posokhov (eds.). *U poshukakh oblychchia mista: Praktykysamoreprezentatsii mist Ukrainy v industrial'nu ta postindustrial'nu dobu*. Харків, 2021. s. 253-269 (In Ukraine)

Кісельова Ю. Пам'ятники історичним діячам: основні тенденції комеморації в Харкові. В: В. Кравченко, С. Посохов (ред.). *У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу*. Харків, 2021, с. 253-269.

Kohutych, T. Tsikavi fakty schodo protsesu skydannya rosijs'kykh pam'iatnykiv v Ukraini. *Ukrinform*. 6 lypnia 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3500355-osoblivosti-vitciznanoi-derusifikacii.html>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Когутич, Т. Цікаві факти щодо процесу скидання російських пам'ятників в Україні. *Укрінформ*. 6 липня 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3500355-osoblivosti-vitciznanoi-derusifikacii.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Konyk, A. Rosijs'ko-ukrains'kyj konflikt u dzerkali ZMI: vijna v pam'iaty ta vijny pam'iatej. *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Serija Zhurnalistyka [Visnyk of the Lviv University. Series Journalism]*, вип. 45, 2019, s. 44-51. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9983>. (In Ukrainian)

Коник, А. Російсько-український конфлікт у дзеркалі ЗМІ: війна в пам'яті та війни пам'ятей. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, вип. 45, 2019, с. 44-51 DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9983>.

Koval', Ya. «Lvovu dopomahaiut' khorvaty, iaki iedyni v Yevropi maiut' dosvid zberezhennia pam'iatok u chas vijny», — pam'iatkookhoronets' Andrij Saliuk. *Espreso*, 15 bereznia 2022, <https://zahid.espresso.tv/lvovu-dopomagayut-khorvati-yaki-edini-v-evropi-mayut-dosvid-zberezhennya-pamyatok-u-chas-vijny-pamyatkookhoronets-andriy-salyuk>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Коваль, Я. «Львову допомагають хорвати, які єдині в Європі мають досвід збереження пам'яток у час війни», — пам'яткоохоронець Андрій Салюк. *Еспресо*, 15 березня 2022, <https://zahid.espresso.tv/lvovu-dopomagayut-khorvati-yaki-edini-v-evropi-mayut-dosvid-zberezhennya-pamyatok-u-chas-vijny-pamyatkookhoronets-andriy-salyuk>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Krasyns'kyj, V. Kul'turnyj front. Yak u Kyievi zakhyschaiut' pam'iatnyky ta istoriiu vid Rosii. *RBK Ukraina*, 27 bezernia 2022, <https://www.rbc.ua/ukr/news/kulturnyy-front-kieve-zashchishchayut-pamyatniki-1648406928.html>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Красинський, В. Культурний фронт. Як у Києві захищають пам'ятники та історію від Росії. *РБК Україна*, 27 березня 2022, <https://www.rbc.ua/ukr/news/kulturnyy-front-kieve-zashchishchayut-pamyatniki-1648406928.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Krechetova, D. Na zakhysti vid «russkoho myra»: iak riatuiut' ukrains'ki pam'iatky i chomu Kyiv lyshyv monument Nezalezhnosti vidkrytym. *Ukrains'ka pravda*, 16 kvitnia 2022, <https://life.ppravda.com.ua/culture/2022/04/16/248266/>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Кречетова, Д. На захисті від «русского мира»: як рятують українські пам'ятки і чому Київ лишив монумент Незалежності відкритим. *Українська правда*, 16 квітня 2022, <https://life.ppravda.com.ua/culture/2022/04/16/248266/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Lypych, O. Perezhyv Druhu svitovu ta znovu pid zahrozoiu: u Khar'kovi pam'iatnyk Shevchenku riatuiut' vid okupantiv. *Obozrevatel*, 24 bereznia 2022, <https://war.obozrevatel.com/ukr/perezhyv-drugu-svitovu-ta-znovu-pid-zagrozoju-u-harkovi-pamyatnik-shevchenku-ryatuyut-vid-okupantiv-foto.htm>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Ліпич, О. Пережив Другу світову та знову під загрозою: у Харкові пам'ятник Шевченку рятують від окупантів. *Obozrevatel*, 24 березня 2022, <https://war.obozrevatel.com/ukr/perezhiv-drugu-svitovu-ta-znovu-pid-zagrozoju-u-harkovi-pamyatnik-shevchenku-ryatuyut-vid-okupantiv-foto.htm>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Lipych, O. Perezhyv Druhu svitovu ta znovu pid zahrozoju: u Kharkovi pam'iatnyk Shevchenku riatiuiut' vid okupantiv. Foto. *Obozrevatel*, 24 bereznia 2022, <https://war.obozrevatel.com/ukr/perezhiv-drugu-svitovu-ta-znovu-pid-zagrozoju-u-harkovi-pamyatnik-shevchenku-ryatuyut-vid-okupantiv-foto.htm>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Ліпич, О. Пережив Другу світову та знову під загрозою: у Харкові пам'ятник Шевченку рятують від окупантів. Фото. *Obozrevatel*, 24 березня 2022, <https://war.obozrevatel.com/ukr/perezhiv-drugu-svitovu-ta-znovu-pid-zagrozoju-u-harkovi-pamyatnik-shevchenku-ryatuyut-vid-okupantiv-foto.htm>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Mariienko, A. Vtsilila statuia filosafo Hryhoriia Skovorody v zrujnovanomu muzei. *UNIAN*, 7 travnia 2022, <https://photo.unian.ua/photo/1137621-ucelevshaya-statuya-filosafo-grigoriya-skovorody-v-razrushennom-muzee>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Марієнко, А. Вціліла статуя філософа Григорія Сковороди в зруйнованому музеї. *УНІАН*, 7 травня 2022, <https://photo.unian.ua/photo/1137621-ucelevshaya-statuya-filosafo-grigoriya-skovorody-v-razrushennom-muzee>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Musaieva, S. Ihor Terekhov: Kharkiv treba buduvaty faktychno nanovo. *Ukrayns'ka pravda*, 27 bereznia 2022, <https://www.ppravda.com.ua/articles/2022/03/27/7334936/>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Мусаєва, С. Ігор Терехов: Харків треба будувати фактично наново. *Українська правда*, 27 березня 2022, <https://www.ppravda.com.ua/articles/2022/03/27/7334936/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Na Kharkivschyni zrujnovani abo poshkodzheni 113 ob'iektiv kul'tury. *MediaPort*, 4 serpnia 2022, <https://www.mediaport.ua/na-harkivshchyni-zrujnovani-abo-poshkodzheni-113-obiektiv-kul'turi>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

На Харківщині зруйновані або пошкоджені 113 об'єктів культури. *MediaPort*, 4 серпня 2022, <https://www.mediaport.ua/na-harkivshchyni-zrujnovani-abo-poshkodzheni-113-obiektiv-kul'turi>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Neborak, B. Pavlov, D. Slava Balbek: «Sche ne nastav moment, koly liudy — v bezpetsi i ia mozhu khvylivutysia za zrujnovani mista». *The Ukrainians*, 20 chervnia 2022, <https://theukrainians.org/balbek-volunteer/>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Неборак, Б. Павлов, Д. Слава Балбек: «Ще не настав момент, коли люди — в безпеці і я можу хвилюватися за зруйновані міста». *The Ukrainians*, 20 червня 2022, <https://theukrainians.org/balbek-volunteer/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Pam'iatnyk Shevchenku v tsentri Kyieva zakhystyly za proiekтом arkhitekturnoho biuro Slavy Balbeka. *NI*, 1 chervnia 2022, <https://nv.ua/ukr/kyiv/pam-yatnik-shevchenku-zahistili-za-proyektom-slavi-balbeka-foto-novini-kiyeva-50246768.html>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Пам'ятник Шевченку в центрі Києва захистили за проєктом архітектурного бюро Слави Балбека. *НВ*, 1 червня 2022, <https://nv.ua/ukr/kyiv/pam-yatnik-shevchenku-zahistili-za-proyektom-slavi-balbeka-foto-novini-kiyeva-50246768.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Pavlyshyn, O. «My voiuemo, schob zberehty nashu kul'turu»: okhrona spadshchyny pid chas vijny — interv'iu z Andriiem Saliukom. *Kunsh*, 21 travnia 2022, <https://kunsht.com.ua/mi-vouyemo-shhob-zberegti-nashu-kulturu-okhrona-spadshhini-pid-chas-vijni-%e2%80%92-intervyu-z-andriiem-salyukom>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

Павлишин, О. «Ми воюємо, щоб зберегти нашу культуру»: інтерв'ю з охороною спадщини під час війни — інтерв'ю з Андрієм Салюком. *Куншт*, 21 травня 2022, <https://kunsht.com.ua/mi-vouyemo-shhob-zberegti-nashu-kulturu-okhrona-spadshhini-pid-chas-vijni-%e2%80%92-intervyu-z-andriiem-salyukom>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Po vs'omu Kyievu pam'iatnyku ukripliuut' vid mozhlyvykh vorozhykh obstriliv. *Kontrakty ua*. 28 bereznia 2022, <https://kontrakty.ua/photo/11229/21>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

По всьому Києву пам'ятники укріплюють від можливих ворожих обстрілів. *Контракту ua*. 28 березня 2022, <https://kontrakty.ua/photo/11229/21>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Poroshenko: Tsia vijna uvijde v istoriiu iak vitchyzniana. *Ukrains'ka Pravda*, 24 serpnia 2014, <https://www.pravda.com.ua/news/2014/08/24/7035656/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

Порошенко: Ця війна увійде в історію як вітчизняна. *Українська Правда*, 24 серпня 2014, <https://www.pravda.com.ua/news/2014/08/24/7035656/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

«Pushkinopad» v ukrains'kykh mistakh – komentue istoryk. *Ukrains'ke radio*, 10 kvitnia 2022, <http://ukr.radio/news.html?newsID=98495>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

«Пушкінопад» в українських містах – коментує історик. *Українське радіо*, 10 квітня 2022, <http://ukr.radio/news.html?newsID=98495>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Raketamy po kul'turi: stolychni muzei j instytuty ohovtuiut'sia vid vorozhoi ataky. *Ukrinform*, 12 zhovtnia 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3591782-raketami-po-kulturi-stolicni-muzei-j-instituti-ogovtuutsa-vid-vorozoi-ataki.html>. Дата перегляду: 20 жовтня 2022. (In Ukrainian)

Ракетами по культурі: столичні музеї й інститути оговтуються від ворожої атаки. *Укрінформ*, 12 жовтня 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3591782-raketami-po-kulturi-stolicni-muzei-j-instituti-ogovtuutsa-vid-vorozoi-ataki.html>. Дата перегляду: 20 жовтня 2022.

Rachkov, Ye. S. Interv'iu z A. B. Hrechylo. *Cityface*, 21 chervnia 2022, <https://en.cityface.org.ua/news/201>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

Рачков, Є. С. Інтерв'ю з А. Б. Гречило. *Cityface*, 21 червня 2022, <https://en.cityface.org.ua/news/201>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Servatyns'ka, Ye. Yak u Kyievi zakhyschaut' pam'iatnyky vid rosijs'kykh obstriliv. Fotoreportazh. *Suspil'ne novyny*, 26 bereznia 2022, <https://suspilne.media/221956-u-kyievi-zahisaut-pamatniki-vid-rosijskikh-obstriliv/>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Серватинська, Є. Як у Києві захищають пам'ятники від російських обстрілів. Фоторепортаж. *Суспільне новини*, 26 березня 2022, <https://suspilne.media/221956-u-kyievi-zahisaut-pamatniki-vid-rosijskikh-obstriliv/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Sidacz, J. Zabytki w czasach wojny. Jak Lwów chroni swoje dziedzictwo kulturowe WYWIAD. *БЕЛСАТ*, 13 march 2022, <https://belsat.eu/pl/news/13-03-2022-zabytki-w-czasach-wojny-jak-lwow-chroni-swoje-dziedzictwo-kulturowe-wywiad/>. Accessed: 10 Sept. 2022.

Skovoroda vtsiliv. Joho znajshly pid zavalamy znyschenoho universytetu. *Kharkiv Today*, 6 lypnia 2022, <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/skovoroda-vtsiliv-yoho-znayshly-pid-zavalamy-znyschenoho-universytetu>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Сковорода вцілів. Його знайшли під завалами знищеного університету. *Kharkiv Today*, 6 липня 2022, <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/skovoroda-vtsiliv-yoho-znayshly-pid-zavalamy-znyschenoho-universytetu>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Stasiuk, I. Statui sered mishkiv: iaki pam'iatnyky Kyieva ukripyly na vypadok obstriliv? (foto). *Khmarochos*, 02 kvitnia 2022, <https://hmarochos.kiev.ua/2022/04/02/statuyi-sered-mishkiv-yaki-pamyatnyky-kyeiva-ukripyly-na-vypadok-obstriliv-foto/>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Стасюк, І. Статуї серед мішків: які пам'ятники Києва укріпили на випадок обстрілів? (фото). *Хмарочос*, 02 квітня 2022, <https://hmarochos.kiev.ua/2022/04/02/statuyi-sered-mishkiv-yaki-pamyatnyky-kyeiva-ukripyly-na-vypadok-obstriliv-foto/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Strakh ne na chasi, koly kultura «pid prytsilom» — arkhitektor Mykola Vikhariiev pro ukryttia pam'iatnykiv Kyieva. *Fokus*, 4 zhovtnia 2022, <https://focus.ua/uk/ukraine/531591-strah-ne-na-chasi-koli-kultura-pid-pricilom-arhitekter-mikola-viharyev-pro-ukryttia-pam-yatnykiv-kyeiva>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Страх не на часі, коли культура «під прицілом» – архітектор Микола Віхарєв про укриття пам'ятників Києва. *Фокус*, 04 жовтня 2022, <https://focus.ua/uk/ukraine/531591-strah-ne-na-chasi-koli-kultura-pid-pricilom-arhitekter-mikola-viharyev-pro-ukryttia-pam-yatnykiv-kyeiva>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Sviatoslav Vakarchuk pryvez v Khar'kov Starlink y spel v sadu Shevchenko. *Kharkiv Today*, 27 bereznia 2022, <https://2day.kh.ua/ru/kharkow/svyatoslav-vakarchuk-privez-v-kharkov-starlink-i-spel-v-sadu-shevchenko>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Russian)

Святослав Вакарчук привез в Харьков Starlink и спел в саду Шевченко. *Kharkiv Today*, 27 bereznia 2022, <https://2day.kh.ua/ru/kharkow/svyatoslav-vakarchuk-privez-v-kharkov-starlink-i-spel-v-sadu-shevchenko>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Symvol «syly rosijs'koi zbroi»: v UINP prokomentuvaly znesennia pam'iatnyka Oleksandru Nevs'komu u Khar'kovi. *NV Kharkiv*, 19 travnia 2022, <https://nv.ua/ukr/kharkiv/chomu-znesli-pam-yatnik-oleksandru-nevskomu-novini-harkova-50243476.html>. Data perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Символ «сили російської зброї»: в УНП прокоментували знесення пам'ятника Олександрові Невському у Харкові. *НВ Харків*, 19 травня 2022, <https://nv.ua/ukr/kharkiv/chomu-znesli-pam-yatnik-oleksandru-nevskomu-novini-harkova-50243476.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Tanchuk, T. Yak kharkivski komunal'nyky riatuiut' mis'ki pam'iatnyky vid obstriliv. *Gromada group*, 24 bereznia 2022, <https://gromada.group/news/news/14219-yak-harkivski-komunalniki-ryatuyut-miski-pam-yatniki-vid-obstriliv>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

Танчук, Т. Як харківські комунальники рятують міські пам'ятники від обстрілів. *Gromada group*, 24 березня 2022, <https://gromada.group/news/news/14219-yak-harkivski-komunalniki-ryatuyut-miski-pam-yatniki-vid-obstriliv>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Terekhov khoche provesty sotsopytvannia pro doliu pam'iatnyka Zhukovu pislia viiny. *Kharkiv Today*, 29 kvitnia 2022, <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/terekhov-khoche-provesty-sotsopytvannya-pro-dolyu-pamyatnyka-zhukovu-pislya-viyny>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

Терехов хоче провести соціопитування про долю пам'ятника Жукову після війни. *Kharkiv Today*, 29 квітня 2022, <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/terekhov-khoche-provesty-sotsopytvannya-pro-dolyu-pamyatnyka-zhukovu-pislya-viyny>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

U Dnipri kam'ianykh bab i pam'iatnyk Yavornyts'komu odiahly v «bronezhylety» z mishkiv. *Radio Svoboda*, 30 bereznia 2022, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dnipro-kamyani-baby-javornyckyj-bezpeka/31777686.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

У Дніпрі кам'яних баб і пам'ятник Яворницькому одягли в «бронжилети» з мішків. *Радіо Свобода*, 30 березня 2022, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dnipro-kamyani-baby-javornyckyj-bezpeka/31777686.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

U Dnipri kam'ianykh bab i pam'iatnyk Yavornyts'komu odiahly v «bronezhylety» z mishkiv. *Radio Svoboda*, 30 bereznia 2022, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dnipro-kamyani-baby-javornyckyj-bezpeka/31777686.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

У Дніпрі кам'яних баб і пам'ятник Яворницькому одягли в «бронжилети» з мішків. *Радіо Свобода*, 30 березня 2022, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dnipro-kamyani-baby-javornyckyj-bezpeka/31777686.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

U Kharkovi demontuvaly pam'iatnyk kniaziu Oleksandru Nevskomu. *Ukrinform*, 19 travnia 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3486874-u-harkovi-demontuvali-pamatnik-knazu-oleksandru-nevskomu.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

У Харкові демонтували пам'ятник князю Олександрові Невському. *Українформ*, 19 травня 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3486874-u-harkovi-demontuvali-pamatnik-knazu-oleksandru-nevskomu.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

U Kharkovi ukripluiut' pam'iatnyk Shevchenku na zakhyst vid obstriliv. *Suspil'ne*, 23 bereznia 2022, <https://suspilne.media/220688-u-harkovi-ukripluut-pamatnik-sevcenku-na-zahist-vid-obstriliv/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022. (In Ukrainian)

У Харкові укріплюють пам'ятник Шевченку на захист від обстрілів. *Суспільне*, 23 березня 2022, <https://suspihne.media/220688-u-harkovi-ukripluut-pamatnik-sevcenku-na-zahist-vid-obstriliv/>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

U Kharkovi vid rosijs'kykh bomb ukryvaiut' odyn iz symboliv Ukrainy. *057 Сайт міста Харкова*, 28 bereznia 2022, <https://www.057.ua/news/3360138/u-harkovi-vid-rosijskih-bomb-ukrivaut-odin-iz-simvoliv-ukraini-video>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

У Харкові від російських бомб укривають один із символів України. *057 Site міста Kharkova*, 28 березня 2022, <https://www.057.ua/news/3360138/u-harkovi-vid-rosijskih-bomb-ukrivaut-odin-iz-simvoliv-ukraini-video>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022.

U Kharkovi vyhadaly, iak vriatuvaty pam'iatnyk Shevchenku vid obstriliv ZS RF. *Fokus*, 23 bereznia 2022, <https://focus.ua/uk/ukraine/510243-v-harkove-pridumali-kak-spasti-pamyatnik-shevchenko-ot-obstrelov-vs-rf-video>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

У Харкові вигадали, як врятувати пам'ятник Шевченку від обстрілів ЗС РФ. *Фокус*, 23 березня 2022, <https://focus.ua/uk/ukraine/510243-v-harkove-pridumali-kak-spasti-pamyatnik-shevchenko-ot-obstrelov-vs-rf-video>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022.

U Kharkovi znesly pam'iatnyk Oleksandru Nevs'komu. *Novynarnia*, 19 travnia 2022, <https://novynarnia.com/2022/05/19/u-harkovi-znesly-pamyatnyk/>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

У Харкові знесли пам'ятник Олександрі Невському. *Новинарня*, 19 травня 2022, <https://novynarnia.com/2022/05/19/u-harkovi-znesly-pamyatnyk/>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022.

U Zaporizhzi vid vorozhykh obstriliv ukryvaiut' mishkamy z piskom pam'iatnyky. *Ukrinform*, 22 bereznia 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3436861-u-zaporizzi-vid-vorozih-obstriliv-ukrivaut-miskami-z-piskom-pamatniki.html>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

У Запоріжжі від ворожих обстрілів укривають мішками з піском пам'ятники. *Укрінформ*, 22 березня 2022, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3436861-u-zaporizzi-vid-vorozih-obstriliv-ukrivaut-miskami-z-piskom-pamatniki.html>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022.

Uberehty unikal'ni vitrazhi ta statui — pam'iatnyky L'vova zakhyschaiut' vid vijny. *Redtram*, 15 kvitnia 2022, <https://ua.redtram.com/news/politics/611253120/>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Уберегти унікальні вітражі та статуї — пам'ятники Львова захищають від війни. *Redtram*, 15 квітня 2022, <https://ua.redtram.com/news/politics/611253120/>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022.

UINP aktsentuie na kliuchovykh sensakh, vazhlyvykh dlia rozuminnia i pam'iatannia Druhoi svitovoi vijny. *Ukrains'kyj instytut natsional'noi pam'iaty*. 04 travnia 2022, <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-akcentuye-na-klyuchovyh-sensah-vazhlyvyh-dlya-rozuminnya-i-pamyatannya-drugoyi-svitovoyi-viyny>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

УІНП акцентує на ключових сенсах, важливих для розуміння і пам'ятання Другої світової війни. *Український інститут національної пам'яті*. 04 травня 2022, <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-akcentuye-na-klyuchovyh-sensah-vazhlyvyh-dlya-rozumynnya-i-pamyatannya-drugoyi-svitovoyi-viyny>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

V Khar'kove ukrepliaut pamiatnyk Shevchenko dlia zaschity ot obstrelov. *Kharkiv Today*, 23 bereznia 2022, <https://2day.kh.ua/ru/kharkow/v-kharkove-ukreplyayut-pamyatnik-shevchenko-dlya-zaschity-ot-obstrelov>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Russian)

В Харькове укрепляют памятник Шевченко для защиты от обстрелов. *Kharkiv Today*, 23 березня 2022, <https://2day.kh.ua/ru/kharkow/v-kharkove-ukreplyayut-pamyatnik-shevchenko-dlya-zaschity-ot-obstrelov>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Vasyl'ev, D. Shevchenko pid zakhystom — u Zaporizhzhii prodovzhuiut' ukripliyaty pam'iatnyky. *Industrial'ne Zaporizhzhia*, 07 kvitnia 2022, <http://iz.com.ua/zaporoje/shevchenko-pid-zahistom-u-zaporizhzhii-prodovzhuyut-ukriplyuvati-pam-yatniki>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Васильев, Д. Шевченко під захистом — у Запоріжжі продовжують укріплювати пам'ятники. *Індустріальне Запоріжжя*, 07 квітня 2022, <http://iz.com.ua/zaporoje/shevchenko-pid-zahistom-u-zaporizhzhii-prodovzhuyut-ukriplyuvati-pam-yatniki>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Yak zakhyschaliut' pam'iatnyky vid vijny: fotoreportazh z Kyieva. *I News*, 7 kvitnia 2022, <https://inews.com.ua/svit/yevroparlament-maye-vymogu-vvesty-embargo-na-energonosiyi-z-rf.html>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Як захищають пам'ятники від війни: фоторепортаж з Києва. *I News*, 7 квітня 2022, <https://inews.com.ua/svit/yevroparlament-maye-vymogu-vvesty-embargo-na-energonosiyi-z-rf.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Yekelchyk, S. *Imperiia pam'iaty. Rosijs'ko-ukrains'ki stosunki v radians'kij istorychnij uiavi*. Kyiv, 2008. (In Ukrainian)

Єкельчик, С. *Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві*. Київ, 2008.

Zaiats', P. V Khar'kovi znesly i vykynuly na smittiezvalysche pam'iatnyk Zhukovu. *S'ohodni*, 17 kvitnia 2022, <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/v-harkove-snesli-i-vyobrosili-na-svalku-pamyatnik-zhukovu-video-1615524.html>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Заяць, П. В Харкові знесли і викинули на сміттєзвалище пам'ятник Жукову. *Сьогодні*, 17 квітня 2022, <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/v-harkove-snesli-i-vyobrosili-na-svalku-pamyatnik-zhukovu-video-1615524.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Zakhystyty pam'iatky: iak ukrainsi trymaut' oboronu na kul'turnomu fronti. *Podrobyci*, 4 chervnia 2022, <https://podrobnosti.ua/2449073-zahistiti-pamjatki-jak-ukrants-trimajut-oboronu-na-kulturnomu-front.html>. Дата perehliadu: 10 veresnia 2022. (In Ukrainian)

Захистити пам'ятки: як українці тримають оборону на культурному фронті. *Подробиці*, 4 червня 2022, <https://podrobnosti.ua/2449073-zahistiti-pamjatki-jak-ukrants-trimajut-oboronu-na-kulturnomu-front.html>. Дата перегляду: 10 вересня 2022.

Yuliya Kiselyova

Candidate of History, Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: yu.a.kiselyova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2571-8436>

MONUMENTAL SITES OF MEMORY IN WARTIME: PRACTICES OF MEDIA REPRESENTATION

The war has spurred a wide-ranging and intense rethinking of the symbolic meaning of memorial heritage and collective memory. An important role in this process belongs to the mass media, which define focuses of attention by selecting events and actors and take part in constructing the meaning of events related to the reinterpretation of memorial heritage. The article considers the media representation of practices of interaction with monumental sites of memory since the start of the full-scale Russian invasion of Ukraine. In the author's view, analysis of the informational resonance surrounding the practices of preservation and destruction of monuments will help us, on the one hand, to pin down the characteristic features of the new version of collective memory being formed during the war, and, on the other, to identify the means and substance of the symbolic rethinking of memorial heritage. The study's object of analysis is online media coverage of events related to the preservation and destruction of monumental sculpture in the largest cities of Ukraine, with a particular focus on the city of Kharkiv, whose frontline situation gives special symbolic significance to any practices of interaction with urban monumental sculpture. Analysis of news reports involves outlining their thematic spectrum and architectonics and considering rhetorical techniques and metaphors used by the authors of publications and authors of direct speech. The article also gives special attention to visual imagery in photographs illustrating online publications. In her conclusions, the author argues that it is as a result of the media coverage of practices of interaction with monuments (both preservation and damage) that the semantic meaning of monuments is recoded and memorial

heritage is associated specifically with national identity. At the same time, these practices themselves acquire features of citizens' heroic struggle for the freedom of their country.

Keywords: collective memory, memorial heritage, informational resonance, Russo-Ukrainian War, monumental sites of memory.

Текст надійшов до редакції 31.10.2022.

The text was received by the editors 31.10.2022.

Текст затверджено до друку 25.11.2022.

The text is recommended for printing 25.11.2022.